

Het 'Heraldisch Fonds' in het Algemeen Rijksarchief

Pieter Donche

Op 28 mei 2018 verscheen op de website van het Algemeen Rijksarchief dat de Federale Overheidsdienst (FOD) Buitenlandse Zaken zijn 'Heraldisch Fonds' had overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief (bericht overgenomen in *Vlaamse Stam*, 54 (2018), nr. 5, p. 483). Dit fonds was een van de laatste overheidsarchieven uit het ancien régime dat nog niet was overgebracht naar het Rijksarchief. De naam 'heraldisch fonds' is wat misleidend: het woord *heraldiek* is thans synoniem met *wapenkunde*, de studie van familie- en instellingswapens, maar in de 18de en 19de eeuw en nog een stuk in de 20ste werd het woord veel ruimer gebruikt voor alles wat met adel te maken had (registratie, erkenning, genealogie en heraldiek van adellijke families). Het fonds bestaat uit authentieke bewijsstukken van de Heraldische Kamer, het college van de herauten, experts inzake adelstand en heraldiek. De rechtsopvolger van de Heraldische Kamer zoals die bestond voor 1794 is op heden de Raad van Adel die ressorteert onder de FOD Buitenlandse Zaken. Deze Raad controleert de rechten op erkenning van oude adel op hun legitimiteit. Ook in de laatste 200 jaar werd het archief nog verder aangevuld met talrijke handschriften over heraldiek, adellijk recht en genealogie.

De geschiedenis van dit fonds werd in 2001 uitstekend beschreven in een bijdrage van de toenmalige griffier van de Raad van Adel, Paul De Win¹. De Heraldische Kamer vergaderde in het paleis op de Coudenberg. Na de grote brand van dit paleis in 1731 was hun verzameling van officiële stukken en genealogisch-heraldische handschriften zwaar gehavend. De opeenvolgende eerste wapenkoningen probeerden hun verzameling te reconstrueren, waarin vooral vanaf 1782 de eerste wapenkoning Beydaels veel initiatief nam en de verzameling zeer gevoelig kon uitbreiden. Maar al gauw kwam het fonds opnieuw in gevaar. Na de tweede inval van de Franse Revolutionairen (1794) werd de verzameling in veiligheid gebracht in het buitenland: op 21 juni 1794 werd de hele collectie (handschriften, boeken en voorwerpen) van de Heraldische Kamer in dertig kisten op een boot gezet richting Rotterdam en van daar ging de collectie via Düsseldorf, Mainz en Frankfurt naar Würzburg om in 1795 via Regensburg naar Linz te worden

overgebracht. In 1799 belandden de handschriften en de bibliotheek in Wenen. Daar bleven ze tot 1826. De regering van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden kon ze in dat jaar laten overbrengen naar Den Haag. Pas begin januari 1844 keerde de verzameling naar haar oorspronkelijke plaats in Brussel terug.

Dit archief was tot voor kort in origineel enkel toegankelijk voor de leden van de Raad van Adel (acht personen bij KB van 1999). Dit mede omwille van de precaire materiële toestand van de boekbanden van de meeste handschriften (in een restauratiecampagne vanaf 1991 werden 133 volumes opnieuw ingebonden maar toen de campagne in 1998 werd stopgezet behoeften nog circa 600 herstelling). Alle andere geïnteresseerden waren aangewezen op het raadplegen van microfilms op afspraak in het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Deze films waren gemaakt in 1956 en dus van de eerste generatie, d.w.z. in negatief: witte tekst op zwarte achtergrond. Raadpleging was omslachtig, tijdrovend, de beelden lastig om lezen en vermoeiend voor de ogen.

Sinds de reconstructie van het fonds vanaf 1731 was er van de verzameling nooit enige catalogus geweest. Pas na de terugkeer naar Brussel (1844) werd voor het eerst een gedetailleerde inventaris opgemaakt op basis van de inhoud van de kisten. Op 2 februari 1940 werd een getypte inventaris gemaakt (364 nummers)². Deze is nog steeds de enige toegang tot het fonds en nog niet on-line te raadplegen op de website van het Algemeen Rijksarchief. De stukken zijn voorlopig alleen opvraagbaar in de leeszaal via formulieren. Gezien veel van de boekbanden om de handschriften nog niet hersteld zijn (zie hoger) en zich vaak in een erg versleten staat bevinden, dient men ze voorzichtig te behandelen.

In de inventaris lopen de nummers van 1 tot 364, maar 29 nummers worden niet vermeld³. Nogal wat nummers

1 P. DE WIN, 'Het "Heraldisch Fonds"', een weinig gekende handschriftenverzameling bewaard op het Ministerie van Buitenlandse Zaken', in: (ed.) J. PAVIOT, *Liber Amicorum Raphaël De Smedt*, Leuven, Peeters, 2001, pp. 397-414.

2 *Catalogue des manuscrits composant au 2 février 1940 le Fonds Héraldique du Ministère des Affaires Étrangères et du Commerce Extérieur de Belgique*, s.l. [Brussel], 43 pp.

3 Het betreft de nummers 8, 44, 58-59, 72-73, 78, 85, 92, 151-152, 200-201, 203-204, 214, 217, 220, 225, 229, 235, 251-252, 255, 257, 302-303, 305 en 307 (van nummer 2 ontbreken 4 van de oorspronkelijk 15 volumes). De meeste ontbrekende nummers ontbraken al bij de overdracht in 1844 (DE WIN, p. 408, noot 33). Bij een eigen raadpleging van een aantal nummers bleken ook de wel beschreven nummers 30, 31 en 228 te ontbreken.

Folio 171v (van 383) van HF 110 *Registre de quartiers et généalogies*, een handschrift van 10 cm dik, gebonden in perkament met allerlei documenten veelal in laat 16de of vroeg 17de-eeuwse geschriften.

omvatten meerdere tot erg talrijke volumes⁴. Zo vertegenwoordigen de tien nummers 2, 15, 128, 129, 136, 137, 143, 272, 295 en 311 samen 224 volumes (resp. 11, 10, 58, 13, 25, 14, 10, 33, 25 en 35 volumes). De 335 beschreven nummers vertegenwoordigen dubbel zoveel volumes (banden)⁵.

In een snelle telling zijn de voornaamste categorieën waarin de handschriften, op basis van hun beschrijving in de inventaris, kunnen ingedeeld worden: Genealogieën: 49 nummers (127 volumes); Genealogische Fragmenten: 19 nummers (38 volumes)⁶; Kwartierstaten: 22 nummers (25 volumes);

Handschriften betrekking hebbend op één familie: 45 nummers (48 volumes); Wapenboeken: 24 nummers (25 volumes)⁷; Graftschriften: 18 nummers (21 volumes). Adelsbewijzen treft men aan in 7 nummers maar het gaat wel om 82 volumes. Patentbrieven, legitimaties of inventarissen hierop vindt men in 16 nummers (88 volumes). De werking van de Heraldische Kamer zelf en het juridisch kader daar rond: 28 nummers (43 volumes).

Vele handschriften zijn voorzien van naamindices, wat voor handschriften van die aard in het algemeen toch eerder zeldzaam is. Deze naamindices werden wellicht meestal pas na hun verwerving aangebracht. Gezien de verzameling een werkinstrument was, waren naamindices eigenlijk onmisbaar om vlot opzoekingen te kunnen verrichten bij de verificatie van verzoeken gericht aan de Heraldische Kamer.

4 270 nummers bestaan uit 1 volume. 65 nummers bestaan uit meer dan 1 volume en vertegenwoordigen samen 404 volumes.
 5 Het totaal der volumes in de 335 nummers is 270+404=674.
 6 In de eerste twee categorieën steken ook de aantekeningjes en enkele handschriften die samengesteld werden door de Wase genealoog Frans-Jozef de Castro y Toledo (nrs. 20 (8 v.), 23 (2 v.), 24, 32, 51, 224 en 265), maar zij worden in de catalogus verkeerdelijk aan F.-J. Dumont toegeschreven. De nrs. 21 (4 v.) en 22 (2 v.) zijn laat 18de-eeuwse kopieën uit resp. nr. 20 (vols. 4, 5, 6 en 7) en uit andere werken van de Castro. Zie hierover een bijdrage van onze hand te verschijnen in de *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 2020.

7 Voor nr. 208, een wapenboek samengesteld door een Brussels heraldisch schilder, zie P. DONCHE, 'Een vroeg 17de-eeuws wapenboekje met bijna 2000 wapens', in: *Heraldicum Disputationes*, 24 (2019), pp. 86-100.

Folio 330 (van 390) van HF 222 vol. 1: Noblesse des Pais-Bas vérifiée par Tombes, Sépultures, Epitaphes, Verreries, Cabinets d'armes, Blasons et autres preuves, recueillis et mis en lumière par Constantin Bouhelier, Ecuier Sr de Beau-lieu, Commissaire de l'Artillerie et Ar-cenaux de guerre pour le Roy à Namur anno 1697. Grabschrift en kwartier-schilden van Gislein Lottin, St.-Pieters-kerk Mechelen.

Het hertogdom Brabant lijkt in alle categorieën heel sterk vertegenwoordigd te zijn in dit fonds, terwijl de andere delen van de Zuidelijke Nederlanden zoals Vlaanderen dit veel minder zijn. Nr. 272 met akten betreffende Brusselse families bestaat uit liefst 33 volumes, nr. 150 over admissies in de Brusselse geslachten 7 volumes. Ook de drie nummers 238-240 met gedrukte overlijdensberichten uit 1737-1772 zijn bijna uitsluitend berichten uit Brabant of Brussel. De zes nummers die magistratslijsten bevatten, betreffen vooral de drie Brabantse steden Brussel, Leuven en Antwerpen. Eén nummer (194) betreft het Brugse Vrije.

Toch moeten we de aandacht trekken op enkele volumes betreffende niet-Brabantse plaatsen die nu erg waardevol zijn omdat ze de grote leemte daar ontstaan door archiefvernieling tijdens de twee wereldoorlogen voor een stukje verlichten: Doornik verloor zijn stadsarchief in W.O. II maar onder nr. 320 vindt men vijf volumes extracten uit de parochieregisters van de Doornikse kerken. Ieper verloor zijn stadsarchief in W.O. I (waaronder alle parochieregisters én de 19de-eeuwse naamtafels, tenzij voor de huwelijken), nr. 344 bevat een kopie van de doopgegevens voor alle vier Ieperse

parochiekerken voor de periode 1570-1600⁸. Nr. 348 (3 volumes) is een kopie van de grabschriften in de Ieperse kerken, kapellen, kloosters en hospitalen, verzameld door de vroeg 19de-eeuwse stadsarchivaris Jean-Jacques Lambin (maar hiervan bestaat wel ook een andere kopie: Kon. Bibl. Brussel, handschriften, Fonds Merghelynck, nr. 41).

We merken ten slotte op dat in de 19de eeuw de bibliofiel Felix Victor Goethals (1799-1872), tegen betaling door schrijvers massa's stukken uit dit fonds liet kopiëren voor zijn eigen verzameling⁹.

8 Dit werd inmiddels in zijn geheel gepubliceerd in P. DONCHE, "De zestiende-eeuwse dopen in de vier Ieperse kerken", in: *Westhoek*, 35 (2019), nr. 1, pp. 63-88.

9 Kon. Bibl. Brussel, handschriften, Fonds Goethals, nrs. 566, 594, 611-633, 650-660, 712-713, 716, 996-1049, 1050-1061, 1216, 1261, 1303-1304, 1312, 1317, 1372, 1376, 1426, 1860-1874. Voor de beschrijving zie de gedrukte inventaris: A. PINCHART, *Catalogue de la bibliothèque de M. F.-V. Goethals. Manuscrits*, Brussel, 1878.